

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבעי

פסח ושבת חוה"מ, תשס"ז
מספר 698

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

מדוע לא פתחה הרעיה את הדלת לדודה?*

בשיר השירים ה:ב-ג, הדוד בא אל ביתה של הרעיה באמצע הלילה, אך היא מסרבת לפתוח לו את הדלת:

אֲנִי יְשֵׁנָה וְלִבִּי עָר קוֹל דּוֹדִי דּוֹפֵק פֶּתַח־לִי אֶחָתִי רֵעִיתִי יוֹנָתִי תַמָּתִי שְׂרָאשִׁי נִמְלָא-טָל
קְנֻצוֹתִי רְסִיסֵי לֵילָה. פֶּשֶׁטִּיתִי אֶת-כְּתֻנָּתִי אֵיכָכָה אֶלְבָּשְׁנָה רִחְצֵתִי אֶת-רִגְלֵי אֵיכָכָה אֶטְנַפֵּם.
התנהגות זו של הרעיה דורשת הסבר. הלוא בכל המגילה היא מראה עד כמה היא אוהבת את הדוד. מדוע דווקא כאשר הוא מתדפק על דלתה היא מסרבת לו?
שאלה זו מתחדדת עוד בהתחשב בביטוי שבו הרעיה בוחרת לתאר את מצבה: "אני ישנה ולבי ער". נראה שצודקים הפרשנים הטוענים שערנות לבה של הרעיה נובעת מאהבתה לדוד, כדברי ר' יוסף אבן-עקנין: "אף כי נרדמתי מחוזק חשקי בו ותשוקתי לאהבתו, לבי שבור-אהבה מאוהב בו".¹

במחקר המודרני רבים רואים בדברי הרעיה חלום,² משחק-אהבה שנכשל³ או לשון נקייה למעשה-אהבים.⁴ ואולם בפרשנות המסורתית מקובל לראות באירוע הזה סירוב של ממש מצד הרעיה למפגש לילי עם הדוד ולהאשים בזה במידה כלשהי את הרעיה.
הגישה המחמירה מכולן כלפי הרעיה מובאת בפירוש רש"י, המתאר את סירובה כ"לשון תשובת האשה המנאפת, שאינה רוצה לפתוח לבעלה הדלת". אבל גם לדעתו, ברובד המילולי של המגילה אין מדובר בבגידה של ממש, שהרי לא מוזכר בה מאהב כלשהו, והרעיה אף קמה לאחר זמן (פס' ה) לפתוח לדוד "בלב שלם ובנפש חפצה, כמקשטת עצמה להתאהב על אישה בריח טוב". "הבגידה" אינה מתרחשת אלא ברובד האלגורי של הכתוב, שבו מפרש רש"י שמדובר בעבודה זרה שעבדו ישראל בשלהי ימי בית ראשון.

* מוקדש לבני נפתלי-בצלאל ליום הולדתו בח"י בניסן.

¹ ר' יוסף בן יהודה אבן-עקנין חי במרוקו במאה הי"ב. פירושו לשה"ש, הקרוי התגלות הסודות והופעת המאורות וכתוב בערבית יהודית (יצא לאור במהדורה עם תרגום עברי מאת א"ש הלקין, ירושלים תשכ"ד), הוא הפירוש הפילוסופי המלא הקדום מכולם לספר הזה. על פירוש זה ראו: A.S. Halkin, "Ibn 'Akṇān's Commentary on the Song of Songs", in: S. Lieberman (ed.), *Alexander Marx Jubilee Volume*, English Section, New York 1950, pp. 389-424; יוסי מרציאנו, *הפרשנות הפילוסופית לשיר השירים בימי הביניים*: ר' יוסף בן שלמה אלפואל ופרשנים אחרים, דיס', האוני' העברית, ירושלים תשס"ה, כרך א', עמ' 58-62.

² הפירוש הזה מופיע כבר אצל ראב"ע במהדורה הראשונה שכתב לפירושו (יצא לאור על ידי ה"י מתיוס, אוקספורד תרל"ד), אך הוא חזר בו במהדורתו השנייה המצויה בדפוסים הרגילים של *מקראות גדולות*. לרשימה מקיפה של חוקרים מודרניים המצדדים בגישה זו ראו בפירושה של אקסום על-אתר: J. Cheryl Exum, *Song of Songs: A Commentary* (OTL), Louisville 2005.

³ ראו, למשל, אליעזר לוינגר, *שיר השירים*, ירושלים תשל"ג, על-אתר.

⁴ ראו בעיקר בפירושו של פופ על-אתר: Marvin H. Pope, *Song of Songs* (Anchor Bible), Garden City 1977.

הגישה הנפוצה בפרשנות המסורתית מובאת בפירוש המיוחס לרשב"ם,⁵ המפרש שהרעיה התעצלה לקום (ובאלגוריה: התעצלה בקיום המצוות). כך אמנם האשמה שלה, ואולם המעשה שלה חמור פחות מן המתואר ברש"י. אלא שגישה זו אינה נותנת את הדעת לבעייתיות של האיש המאוהבת המסרבת לפתוח לאהובה.

פתרון מעניין לבעיה זו מצוי בפירושו של ר' יוסף חיון,⁶ המנסח את השאלה בבהירות רבה: ולאומר שיאמר: אחרי היותה אוהבת כ"כ דודה, איך לא השיבתו מיד כאשר אמר לה 'פתחי לי', והוצרך להתחנן אליה ולקראה בכל אלה השמות? ועוד, אחרי שהתחנן אליה, למה לא קמה ממטתה, והיא אוהבת אותו תכלית אהבה?

לכך הוא נותן תשובה פסיכולוגיסטית: והנראה בזה, כי אף על פי שהיתה אהבה גדולה בין שניהם, נפלה קטטה קטנה ביניהם על שום ענין, שיצא מביתה להכעיסה, ואח"כ נתחרט ויבא אל ביתה וידפק בדלת. שאם לא היה ביניהם שום קטטה, לא ילך מן הבית באשמורת הלילה.⁷ ולפי שנתחרט, בא בחצי הלילה והדפיק בדלת, והיא, להכעיסו על שיצא מביתה בחרי אף, לא רצתה להשיב לו דבר, וגם לא רצתה לקום ממטתה לפתוח לו הדלת אף לאחר שפייסה.

לדעת ר"י חיון, לאחר שהדוד והרעיה נישאו, הם רבו, והוא יצא מהבית בכעס. אך יציאתו זו היא שהרגיעה אותו והביאה אותו לנסות לפייס את אשתו, ואילו היא, שנשארה בבית, נטרה את הכעס בלבה ולא הייתה מוכנה להכניסו חזרה הביתה. ואולם נראה שפרשנו מוסיף בזה סיפור שלם שאינו מרומו כלל בכתוב – העיקר חסר מן הספר.

אם-כן, גישתו של אבן-עקנין, שתגובת הרעיה לדברי הדוד לא זו בלבד שאינה סותרת את ציפיותה לפגישה אלא אף נובעת ממנה, מתקבלת על הדעת יותר מגישת חיון. הרעיה לא הצליחה להתלבש מרוב התרגשות:

אחר שתיארה בפסוק הקודם שעלתה על מטתה ולא ישנה אלא שנת נדודים עד ששמעה קול דודה... ספרה שפשטה בגדיה לשינה, וכשקרב אליה אהובה נדהמה ונבוכה, ומשום כך לא ידעה איך תלבש בגדיה מחמת תוקף הכיסופים שאפפיה.

כלומר הרעיה לא סירבה לקום לדוד אבל לא הצליחה לתפקד מרוב התרגשות מהופעתו בפתח חדרה באמצע הלילה. אבן-עקנין רואה בביטוי "איככה אלבשנה" שאלה אמיתית ולא רטורית. הרעיה באמת מעוניינת ללבוש את כותנתה כדי לפתוח את דלתה לדוד, אך מרוב התרגשות אין היא יודעת כיצד.

פרשנו מעביר את הגנתו על הרעיה גם למישור האלגורי.⁸ כאן הוא מביא כמה פירושים המבינים את דברי הרעיה – עם-ישראל, כהצהרת נאמנות לדוד – הקב"ה, ולא לבגידה בו או לעצלנות בקיום המצוות. למשל, הוא אומר: "כנסת ישראל ממהרת להיענות לבוראה ולעשות ככל אשר יצווה". רק לאחר מכן, כשהדוד חומק ממנה (פס' ו), הוא מזכיר שהעם חטא זמן רב. נראה שגישה זו, המנקה כמעט לחלוטין את הרעיה מאשמה, תואמת מדרש מופלא המופיע בשו"ת רבה על-אתר:

פשטתי את כתנתי, זש"ה 'זדים הליצוני עד מאד' וגו' (תה' קיט:נא), אלו אומות העולם, שהן בכל יום מטעים את ישראל, וישראל אומרים להם 'פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה'. וכי יש אדם שהוא פושט את בגדיו ואינו יכול לחזור וללבשם? אלא בלשון נקיה דברה תורה. אמרו ישראל לאומות העולם: וכי מאחר שאנו נמולין לשמונה ימים יכולין אנו להחזיר את הערלה?... 'רחצתי את רגלי' ממי העגל, 'איככה אטנפם' לעבודה זרה?

⁵ על בעיית הזיהוי של פירוש רשב"ם לשה"ש ראו עבודת-הגמר של יצחק גלזר, **האלגוריה בפירושי רש"י והמיוחס לרשב"ם לשיר השירים: היבטים שונים**, האוני' העברית, ירושלים 1998, עמ' 4-27.

⁶ רבה של ליסבון במאה ה"ו. פירושו לשה"ש מצוי בכתבי-יד. על חייו ודרכי פרשנותו בכלל ראו אברהם גרוס, **ר' יוסף בן אברהם חיון**, רמת-גן תשנ"ג; א' שושנה ומ' ציפור, במבוא למהדורתם לפירוש רש"י חיון לספר יחזקאל, ירושלים תשס"ו. נוסח הציטוטים מהפירוש במאמר זה נסמך על כתב-יד מוסקבה 168 (סרט 6848) במכון לתצלומי כתבי-יד עבריים בספרייה הלאומית בירושלים.

⁷ לדעת רוב הפרשנים המסורתיים, שיר השירים הוא סיפור עלילתי (ראו על כך במאמרי "'האשה העוזבה' בפרשנות שיר השירים", JSIJ 5 [2006], <http://www.biu.ac.il/JS/JSIJ/5-2006/Alster.pdf>, עמ' 101-102). הדעה הרווחת, שרש"י חיון שותף לה, היא שחתונת הדוד והרעיה התרחשה בסוף פרק ג' ובמהלך פרק ד', וכך בתחילת פרק ה' הם כבר נשואים, ויש להסביר מדוע הדוד נמצא מחוץ לביתו באמצע הלילה.

⁸ בפירוש אבן-עקנין יש שני פירושים אלגוריים: הראשון בעקבות חז"ל, המתאר את יחסי ה' וישראל, והשני פירוש פילוסופי מקורי. ענייננו כאן הוא רק באלגוריה הראשונה.

אמנם במדרש זה עם ישראל פונה לא אל הקב"ה אלא לאומות העולם, ואולם בכל זאת הוא תואם את הרעיון היסודי שראינו אצל אבן-עקנין הן ברובד המילולי הן ברובד האלגורי: כשם שאצלו דבריה של הרעיה מביעים אהבה יתרה לדודה, כך במדרש דברי עם ישראל מביעים נאמנות יתרה לה' – לא שקיעה בחטא כמו אצל רש"י ורשב"ם, אלא דווקא היטהרות ממנו.

ברוך אלסטר
המחלקה לתנ"ך

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע